

CONTRIBUȚIA BUCOVINEI ISTORICE LA VALORIFICAREA ȘTIINȚIFICĂ A CĂRȚII VECHI

Olimpia Mitric

Suntem sub semnul împlinirii a 500 de ani de la tipărirea primei cărți pe teritoriul României¹ – o vârstă venerabilă pentru orice cultură – și credem că este momentul bilanțurilor, al evocării cărturarilor care, de-a lungul timpului, au introdus în circuitul științific valori bibliofile. Cu ocazia acestui workshop, dedicat bibliologiei și patrimoniului cultural național, readucem în centrul atenției câteva nume de cercetători în domeniul cărții vechi, împreună cu contribuțiile lor mai importante, din Bucovina istorică, unde a existat un interes constant în acest domeniu; de aceea, sunt nume cunoscute celor interesați de circulația și importanța valorilor noastre spirituale².

¹ Un *Liturghier*, în anul 1508, noiembrie 10, în limba slavonă, din inițiativa domnitorului Radu cel Mare, potrivit epilogului, pe care-l redăm, parțial, în traducere: „[...] S-a început această sfântă carte, numită *Liturghie*, după porunca domnitorului Io[an] Radu voievod, să-i fie lui vecinica pomenire. Și s-a săvârșit această carte din porunca întru Hristos Dumnezeu binecredinciosului și de Dumnezeu păzitului și prea luminatului domnitor Io[an] Mihnea, marele voievod a toată Țara Românească și părților pe Dunăre, fiul marelui Io[an] Vlad voievod, în anul dintâi al domniei sale; ostenindu-se și smeritul monah și preot Macarie. În anul 7016, crugul soarelui 16, al luni 5, indiction 11, luna noiembrie 10 zile” (cu respectarea normelor ortografice actuale, după BRV I, p. 6-7).

² Pentru cei interesați de rezultatele altor cercetători români, precum și ale celor străini (slaviști și istorici de artă), care au studiat, în principal, manuscrisele ornate și miniaturate, cele mai multe create în scriptoriile mănăstirilor de aici, a se vedea: Episcopul Melchisedec, „Memoriul despre Tetraevanghelul lui Ștefan cel Mare de la Humor și Tetraevanghelul mitropolitului Grigorie de la Voroneț”, în AAR, seria II, tom IV (1881-1882), Anexa B și dezbateri, p. 15-18, 19, 28, 32, 55, 56, 58, 65; Idem, „O vizită la câteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina” (extras din AAR, seria II, tom VII, secțiunea II, *Memorii și notițe*, București, 1885); Ioan Bogdan, „Evangheliile de la Humor și Voroneț din 1473 și 1550”, în AAR, *Memoriile Secțiunii Istorice*, seria II, tom XXIX (1907), p. 645-656; Oreste Tafrali, *Le trésor byzantin et roumain du Monastère de Putna. Text și Atlas*, Paris, 1925; Idem, „Le Monastère de Sucevița et son trésor”, în *Mélanges Charles Diehl*, II. Art, Paris, 1930, p. 207-229 (de curând, a fost reprodus, în variantă completă, în volumul *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească „Casa noastră movilească”*, I, Sfânta Mănăstire Sucevița, 2006, p. 175-218); Emil Turdeanu, „Manuscrise slave din timpul lui Ștefan cel Mare”, în *Cervetări literare*, București, V (1943), p. 99-240 (lucrare reeditată în vol. *Oameni și cărți de altădată*, I, București, 1997, p. 25-167, ed. îngrijită de Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Székely, note complementare, traduceri și postfață de Ștefan S. Gorovei); Paulin Popescu, „Manuscrise slavone din mănăstirea Putna”, în BOR (1962), nr. 1-2, p. 105-145, nr. 7-8, p. 688-711; Ioan Iufu, „Despre prototipurile literaturii slavo-române din sec. al XV-lea”, în MO, XV (1963), nr. 7-8, p. 511-535; Idem, „Mănăstirea Moldovița – centru cultural important din perioada culturii române în limba slavonă (sec. XV-XVIII)”, în MMS (1963), nr. 7-8, p. 428-455; Ioan Iufu și Victor Brătulescu, *Manuscrise slavo-române din Moldova. Fondul Mănăstirii Dragomirna*, 1966, manuscris dactilografiat (un exemplar, în copie, cu porțiuni greu lizibile, se

Cele mai vechi informații despre prezența manuscriselor și cărților vechi în unele din cele mai cunoscute mănăstiri aparțin editorului de documente din Cernăuți, F. A. Wickenhauser, începând cu anul 1862. Deși avem a face numai cu liste de manuscrise și cărți vechi, potrivit criteriului lingvistic, ele sunt deosebit de importante, întrucât astăzi nu se mai găsesc la locul indicat. De pildă, în fosta mănăstire Moldovița se mai păstrau, în momentul documentării autorului, 79 manuscrise slavone și 3 grecești, 22 de cărți românești, 5 slavone și 38 rusești³. Astăzi, aici am cercetat: un manuscris românesc, un manuscris slavon și 34 cărți românești vechi. O situație similară întâlnim pentru mănăstirile Voroneț și Humor⁴, redevenite mănăstiri abia după anul 1990, și care, astăzi, încearcă să-și reconstituie patrimoniul de altădată, bibliofil și artistic.

Primul catalog de bibliotecă publicat în zonă, la Fălticeni, este *Catalogul bibliotecii gimnaziului „Alec Donici” din Fălticeni*, 1893, 23 p.⁵.

În anul 1900⁶, folcloristul și etnograful academician, S. Fl. Marian a publicat însemnările de pe manuscrisele și cărțile din districtul Câmpulungului, precum și din bisericile din Vatra Dornei și Dorna Candreni. Dacă avem în vedere numai cartea românească veche, sunt prezentate 18 cărți imprimate la: Iași, Râmnic, Cernăuți, Rădăuți, București, Uniev. Între cărțile descrise, amintim: *Cazania lui Varlaam* (în 4 exemplare); Dosoftei, *Molitvenic de-nțeleș*, Iași, 1681; Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, Uniev, 1673. *Catavasierul* tipărit la Rădăuți, în anul 1744, o adevărată raritate bibliofilă, astăzi nu mai este în teritoriu. Deosebit de importante sunt și comentariile privind toponimele sau onomasticele întâlnite în însemnări, informațiile despre biserici, ctitori, despre existența altor bunuri în bisericile unde se păstrau cărțile; se transcriu foile de titlu, prefețele sau postfețele unor tipărituri mai rare.

găsește în biblioteca mănăstirii; sunt descrise 167 de manuscrise, ultimele două poziții cuprind, grupate, foi răzlețe); Zlatca Iufu, „Manuscrisele slave din Biblioteca și Muzeul Mănăstirii Dragomirna”, în *Romanoslavica*, XIII (1966), p. 189-202; G. Popescu-Vâlcea, *Anastase Crimca*, București, 1972; Idem, *Un manuscris al voievodului Alexandru al II-lea*, București, 1984; Idem, *Un manuscris al voievodului Ieremia Movilă*, București, 1984; D. P. Bogdan, *Paleografia româno-slavă*, București, 1978, p. 62-70, 74-75; Radu Constantinescu, *Manuscrise de origine românească din colecții străine. Repertoriu*, București, 1986; Jiva Milin, „Din istoricul cercetării manuscriselor slavo-române”, în *Romanoslavica*, XXVIII (1990), p. 181-250.

³ F. A. Wickenhauser, *Die Urkunden des Klosters Moldowitz*, Wien, 1862, p. 193-198.

⁴ Idem, *Molda oder Beiträge zur Geschichte der Moldau und Bukowina*, I Band, Czernowitz, 1881, p. 167-170 <pentru mănăstirea Humor>; *Geschichte der Klöster Woronetz und Putna*, I Bändchen, Czernowitz, 1886, p. 136-141.

⁵ După Barbu Theodorescu, *Istoria bibliografiei române*, București, 1972, p. 66-67, nota 1.

⁶ În volumul *Inscripțiuni de pe manuscrise și cărți vechi din Bucovina adunate și publicate de S. Fl. Marian, profesor la gimnaziul gr. or. din Suceava, membru al Academiei Române. Partea I. Inscripțiunile de pe manuscrisele și cărțile din districtul Câmpulungului*, Suceava, 1900.

În fondul memorial documentar *S. Fl. Marian*, din cadrul Complexului Muzeal Bucovina din Suceava, în mapa *Arhiva Bucovinei*, vol. I, fascicola 13, se păstrează, în manuscris autograf *Inscripțiuni de pe manuscrise și cărți vechi din Bucovina, decopiate și publicate* <parțial – n. n.> de *Simeon Fl. Marian, Partea II, <1899>*; sunt descrise obiecte de cult, manuscrise și cărți vechi din proprietatea personală, precum și din bisericile și mănăstirile: Buninți, Mihoveni, Dragomirna, „Sf. Onofrei” de lângă Siret, Mitocul Dragomirnei, Șcheia, Putna, Sf. Ilie.

Cum aminteam mai sus, S. Fl. Marian poseda o colecție interesantă de manuscrise (texte religioase, apocrife sau de folclor), ca dovadă a interesului pe care l-a manifestat pentru vechea literatură românească. Peste 20 de manuscrise din această bibliotecă au fost achiziționate de Biblioteca Academiei⁷.

În cunoscuta lucrare⁸ a profesorului de Limba și literatura slavă bisericească, din cadrul Facultății de Teologie din Cernăuți, E. A. Kozak, între inscripții își găsesc locul și informații despre prezența cărții vechi sau chiar transcrise însemnări de pe filele manuscriselor aparținând mănăstirilor Humor, Putna, Rădăuți și Sucevița. Aflăm, de pildă, că „în Inventarul bisericii Humor, în anul 1800, se găseau înregistrate 61 manuscrise slavone” (p. 38). Se mai da (la p. 116), nota de pe un *Minei*, din Episcopia Rădăuților, din anul 1625, scrisă de Ionașcu, diac, în care se spune că s-a acoperit trapezarea, în timpul episcopului Evloghie.

Între primii români care au folosit termenul de bibliologie, în sensul de astăzi, se situează bucovineanul Nicu Cotlarciuc (viitorul mitropolit Nectarie); pe când era bibliotecar la Biblioteca Universității din Cernăuți, a publicat un articol în nemțește despre *Kurzge Übersicht über die rumänische Bibliologie*⁹.

Este cunoscută preocuparea constantă a profesorului Universității din Cernăuți, de la Catedra de Literatură română modernă și folclor, Leca Morariu, de identificare și publicare a manuscriselor și cărților vechi. Avem în vedere, între altele, rubrica permanentă („Foița”) din ziarul *Glasul Bucovinei*, articolele și studiile din *Revista Moldovei*, *Freamăt literar*, *Calendarul „Glasul Bucovinei”*, *Junimea literară*, *Făt-Frumos* (al cărui redactor era)¹⁰. Un loc aparte are *Bibliotecile noastre*

⁷ Vezi Gabriel Ștrempel, „S. Fl. Marian și vechea slovă românească”, în *Studii și cercetări de bibliologie*, XIII (1974), p. 113-131.

⁸ *Die Inschriften aus der Bukovina*, vol. I, Viena, 1903.

⁹ În *Zeitschrift des österreichischen Vereines für Bibliothekswesen*, 1911, Heft 1, p. 1-4; după Theodorescu, *Istoria bibliografiei*, p. 72, nota 1.

¹⁰ Câteva titluri de articole, studii, ediții: *Codicele pătrăuțean și asasinarea lui Grigore Ghica*, Botoșani, 1922, 14 p. (reproducere din RM, I, 1921-1922, nr. 12, p. 10-19); *Un nou manuscris vechiu: Isoptia Voroneșeană*, Cernăuți, 1922, 7 p. cu 3 ilustrațiuni (reproducere din *Calendarul „Glasul Bucovinei”*, 1922, p. 41-47); *Războiul Troadei. După Codicele Constantin Popovici (1796)*, Cernăuți, 1924, 107 p. (cu 7 clișee; fragment amplificat din cursul universitar *Pagini din literatura Bucovinei*, reproducere

(Buletinul bibliografic, Supliment la *Junimea literară*)¹¹, înființat de Leca Morariu și destinat, de la început, descoperirii și salvării manuscriselor, a cărților vechi, potrivit intenției programatice, din primul număr (1924, mai-iunie), intitulată „Rostul nostru”:

„[...] Ne-om strădui deci să fim catalogul public al uitatelor noastre rafturi de cărți, semnalând oriunde ar fi ea cartea rară, cartea veche. Dar cu această publicație a noastră, singulară în felul ei la noi vom împlini desigur și alte rosturi. Dând titlul exact al cutărui necunoscut sau rar sau chiar unic exemplar, ne-om spori și cunoștințele bibliografice. Vom mijloci schimbul de cărți și reciproca completare a bibliotecilor. Vom deștepta, evident, grija și evlaviea cuvenită pentru scrisul de altădată [...]”

Foarte prezent în *Bibliotecile noastre* este dr. Vlad Pașchivski-Bănățeanu, care, în anii 1924-1925, a semnalat 26 de titluri de cărți vechi din colecțiile Bibliotecii Universității din Cernăuți; pe cele neînregistrate în tomurile și fasciculele imprimate până atunci din *BRV* le-a reproduș cu caractere chirilice¹². Unele dintre manuscrisele mai vechi și cărțile tipărite rare s-au bucurat de o prezentare mai amănunțită din partea aceluiași autor, în revista *Junimea literară*¹³. Este interesant că, de fiecare dată, se fac remarci cu privire la frecvența cărților prezentate. Oricum, câteva titluri, considerate contribuții la *BRV*, s-au dovedit a fi unicate până în momentul de față¹⁴.

din *Glasul Bucovinei*, 1923. Manuscrisul i-a fost adus, în 26 noiembrie 1921, de elevul Școlii Normale din Cernăuți, Vespasian Hurjui, din Frătăușul Nou, jud. Rădăuți); „Alicsândria Suceveană”, în *Făt-Frumos*, XV (1940), nr. 4-6, p. 117-119.

¹¹ Din titlurile publicate aici: „Din Sandipa filosoful al codicelui Constantin Popovici”, III (1926), nr. 1, p. 1-2; „O nouă dovadă de cărturărie moldovenească în Bucovina (o nouă versiune din Mântuirea păcătoșilor)”, III (1926), nr. 2, p. 3-4, nr. 3, p. 5-6, nr. 6, p. 9-10, și în *Glasul Bucovinei*, 1926, nr. 2112, 2113, p. 2 (manuscrisul i-a fost pus la dispoziție de pr. prof. dr. Oreste Tarangul); „Dascălul putnean Ștefan Raireț <corect: Raierez – n. n.> (+1797) (O nouă Isopie bucovineană)”, IV (1927), nr. 4, p. 7-8, nr. 5-6, p. 9-10.

¹² „Din Biblioteca Universității Cernăuțene (Anul 1693-1817)”, 1925, nr. 1-2, p. 1-3; „Din Biblioteca Universității Cernăuțene (Anul 1818-1820)”, 1925, nr. 3-4, p. 5.

¹³ „Anton de Marchi, „un necunoscut”, și gramatica sa” (1924, nr. 5-6, p. 247-259); „Învățătură pântru sămănătorii de tăbac din Bucovina” (1924, nr. 7-8, p. 347-350); „O ediție necunoscută a istoriei lui Arghir și Elena de Bărac” (1924, nr. 9-10, p. 435-442, nr. 10-12, p. 500-504); „Două manuscrise: un Mineiu și Rânduiala Sf. Ilie” (1925, nr. 1-3, p. 43-55).

¹⁴ Vezi și Elena Mosora, Doina Hanga, *Patru titluri necunoscute de carte românească din sec. XVIII-XIX*, în *Valori bibliofile din Patrimoniul Cultural Național. Cercetare și Valorificare*, I, Râmnicu Vâlcea, 1980, p. 119-123; N. A. Ursu, „Învățătură pântru sămănătorii de tăbac din Bucovina, Liov, (1793?)”. (O traducere necunoscută a lui Ion Budai-Deleanu)”, în *Cronica*, 1993, nr. 12, p. 7. În acest context, reamintim celor interesați, că cele mai valoroase colecții de carte veche ale Universității din Cernăuți, în prezent, se găsesc la Biblioteca Universității din Cluj [Olimpia Mitric, „Un document bibliographique moins connu: l’inventaire de la bibliotheque de l’universite de Tchernivtsi, évacuée à Sibiu en 1944”, în *CCS*, serie nouă, 2007, nr. 13 (23), p. 303-310].

În calitatea sa de bibliotecar în cadrul Bibliotecii Universității din Cernăuți, Vlad (Pașchivski)-Bănățeanu este coautorul unui Memoriu (*Pentru păstrarea cărților vechi bisericești*, publicat în *Glasul Bucovinei*, nr. 1740, 22 ianuarie 1925, p. 1), adresat Mitropolitului Nectarie, în care atrage atenția, cu exemplificări, asupra condițiilor nesatisfăcătoare în care se păstrează multe documente și cărți vechi ieșite din uz, pe la parohiile din Bucovina. Sub direcția coordonare a Mitropoliei, propune să fie concentrate (odată cu revizuirea bibliotecilor parohiale, prin intermediul Protopopiatelor), fie la Muzeul Mitropolitan, fie la Biblioteca Facultății de Teologie.

Neobositul preot Dimitrie Dan, membru corespondent al Academiei Române, în monografiile închinare mănăstirilor Putna, Sucevița sau Episcopiei de Rădăuți¹⁵, semnalează sau descrie și cărțile vechi din bibliotecile acestor locașuri. Ca și în lucrările evocate anterior, aceste semnalări sau descrieri sunt deosebit de importante, întrucât multe din aceste cărți, astăzi, nu se mai află la locul lor. În acest sens, am da doar un singur exemplu: spre sfârșitul domniei lui Petru Rareș își face apariția un caligraf de excepție – diaconul Mihail, autorul a patru manuscrise (atâtea se cunosc până în prezent); două dintre ele ne sunt cunoscute din descrierile lui D. Dan: *Faptele apostolilor* și un *Praxiu*, manuscrise somptuoase, cu elemente de ornamentică bogate, scrise pe pergament, în anul 1544, „cu porunca și darea Prea Sfințitului mitropolit Teofan” pentru mănăstirea Voroneț. Se păstrau la mănăstirea Sucevița, în momentul documentării sale; astăzi, nu se mai găsesc acolo, nici în altă parte n-au fost semnalate. De asemenea, acestui preot îi datorăm monografia, singura până în prezent, dedicată arhimandritului cărturar Vartolomei Măzăreanu (*Arhimandritul Vartolomei Măzăreanu*, București, 1911), neîntrecut traducător și copist de manuscrise, alcătuitor de condici și pomelnice.

Dr. K. Reifenkugel, preotul Dimitrie Dan, directorul Muzeului Județean din Rădăuți, preotul Eusebie Procopovici din Mămăiești (Cernăuți) s-au numărat între numeroșii colaboratori ai autorilor BRV-ului, transmițând descrierile unor cărți vechi din Biblioteca Universității din Cernăuți, Biblioteca Facultății de Teologie din Cernăuți, Biblioteca Mănăstirii Putna sau a Muzeului din Rădăuți. Preotul Procopovici a descris din biblioteca personală *Calendarele* lui Vasile Țintilă, tipărite în anii 1811-1814, primele calendare românești din Bucovina¹⁶. Din rândul cărților descrise, mai amintim: *Târnosanie*, Iași, 1752; *Poslanie*, Viena, 1787; *Rânduiala judecătorească* (bilingvă: românește și nemțește), Lvov, 1789; *Catehismul cel Mare*, ed. III, Blaj, 1804; *Ceaslov*, Brașov, 1806; Anton

¹⁵ *Mănăstirea și comuna Putna*, București, 1905; *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, Viena, 1912; *Mănăstirea Sucevița. Cu anexe de documente ale Suceviței și Sobitului celui Mare*, București, 1923.

¹⁶ BRV II, p. 121, 317, 330, 449, 478; BRV III, p. 27, 56; BRV IV, p. 130, 134-136, 142, 152.

de Marki, *Estract din Gramatica germano-română*, Cernăuți, 1810; *Cartea legilor*, Cernăuți, 1812; *Octoih*, Cernăuți, 1823.

Un bun cunoscător al prezenței și circulației cărții vechi în zonă, a fost preotul profesor de la Facultatea de Teologie din Cernăuți, Ioan Zugrav. La începuturile activității sale, în cadrul Mitropoliei din Cernăuți, era însărcinat cu cercetarea Tezelor pastorale „Obiecte bisericești vechi din parohia mea” și-l găsim în Arhivele Statului din Cernăuți (fondul *Mitropolia Bucovinei*, inv. 1, dosar 2276), ca semnatar al unei adrese către IPS Visarion, Mitropolitul, prin care cere să-i fie aduse mai multe cărți vechi, păstrate în diferite parohii, pentru a le studia mai de aproape, fiind insuficient identificate. Pe parcursul a câtorva decenii, a făcut cunoscute în reviste, precum *Candela* sau *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, zeci de rarități bibliofile¹⁷. După pensionare, în ultimele decenii ale vieții sale, a fost bibliotecarul Mănăstirii „Sf. Ioan cel Nou de la Suceava”. Colecțiile de obiecte bisericești cu valoare istorică și de artă, inclusiv de carte veche și manuscrise, ce se păstrează în biblioteca acestei mănăstiri, organizată într-una din încăperile stăreției mănăstirii, astăzi reședința arhiepiscopală din Suceava, în mare parte, sunt creația preotului Ioan Zugrav.

O investigare sistematică și de amploare a cărții vechi a avut loc în cadrul Oficiului Județean Suceava pentru patrimoniul cultural național, instituția în care s-a format ca specialist în carte veche și autoarea acestor rânduri; o mare parte din lucrările publicate ulterior sunt rezultatul cercetării în cadrul acestei instituții. Manuscrisele în limba română păstrate în județul Suceava au constituit subiectul tezei noastre de doctorat sub coordonarea regretatului profesor Dan Horia Mazilu, publicată în anul 1998¹⁸; unul din capitole este „Catalogul manuscriselor în limba română păstrate în colecții și

¹⁷ Câteva dintre acestea: „Cărțile bisericești mai vechi din vechea biserică episcopală din Rădăuți și însemnările de pe ele”, în *Candela*, Cernăuți, 1924, nr. 7-8, p. 341-343; „Cărți vechi bisericești de la biserica din Botușana, județul Suceava”, în *Candela*, 1928, nr. 6-8, p. 171-174; „Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul al lui Dimitrie Cantemir, exemplar de la Mănăstirea „Sf. Ilie” de lângă Suceava”, în *MMS*, 1960, nr. 5-6, p. 389-392; „O Evanghelie, donațiune domnească, de la biserica Sf. Nicolae din Câmpulung Moldovenesc”, în *MMS*, 1964, nr. 3-4, p. 151-152; „Un singular Octoih din anul 1808” <sic !>, în volumul *Târgoviște, cetate a culturii românești*, București, 1974, p. 97-101; „Memoriale vitae sacerdotalis în traducere românească”, în *Candela*, 1942-1943, 1943, p. 113-124; „Cărticica contra latinilor din 1756 a lui Eugen Vulgaris, în traducere românească”, în vol. *Cinci ani de existență a Institutului de Istorie a Facultății de Teologie*, Suceava, 1947; „Două pomelnice ale bisericii Sf. Gheorghe din Suceava”, în *MMS*, 1960, nr. 1-2, p. 32-48; „Un vechi manuscris cu „Istoria persăști” din Biblioteca Mănăstirii Sf. Ioan de la Suceava”, în *MMS*, 1967, nr. 11-12, p. 702-705.

¹⁸ Olimpia Mitric, *Cartea românească manuscrisă din nordul Moldovei*. Prefață de Dan Horia Mazilu, București.

fonduri sucevene¹⁹: 133 de manuscrise cu caractere chirilice sunt catalogate în ordine cronologică, în cadrul activității copiștilor și traducătorilor identificați.

În perioada anilor 1992-1995, am publicat catalogul cărții vechi românești din județul Suceava¹⁹. Sunt descrise 366 de titluri în 1868 de exemplare, ce s-au tipărit în aproape toate centrele tipografice cunoscute, din țară și din afara granițelor țării, între anii 1580/1581-1830, în limbile română, slavonă, greacă, latină și germană. La sfârșit, mai sunt prezentate cărțile care au circulat la un moment dat în localitățile județului, dar care acum se păstrează în biblioteci din alte zone ale țării și cărțile a căror prezență în județ este atestată numai documentar, întregindu-se astfel tabloul existenței acestor tipărituri, de-a lungul timpului, în teritoriul studiat.

În anul 1999, vedea lumina tiparului *Catalogul manuscriselor slavo-române din Biblioteca Mănăstirii Sucevița*, alcătuit de asemenea de autoarea acestor rânduri, din păcate, după posibilitățile de atunci, în regim de curs universitar, în editura Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, în puține exemplare, fără facsimile și cu o difuzare mai restrânsă. Sunt descrise 50 de manuscrise, câteva inedite. Desigur, în viitor, va trebui reeditat, în condiții grafice superioare.

În anii din urmă, un proiect finanțat de Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior ne-a prilejuit o cercetare sistematică a manuscriselor românești din Moldova; în vol. al II-lea²⁰, sunt descrise manuscrisele mai vechi și mai noi, scrise cu caractere chirilice și latine, de la marii deținători de valori bibliofile din județele Suceava și Vrancea, precum și din orașul Cernăuți, de la Arhivele Statului și Biblioteca Universității Naționale „Iurie Fedkovič”, circa 1511 de manuscrise. La Arhivele Statului din Cernăuți, unde se păstrează fondul *Mitropolia Bucovinei*, am întâlnit inventare originale ale bibliotecilor parohiale, din anii 1785-1800, ce conțin descrierea tuturor categoriilor de obiecte existente în biserici. Pe lângă descrierea cărților, vaselor, veșmintelor, altor obiecte, rubricația mai conține: făptura bisericii (adică: din ce este făcută, câte cruci pe turlă, date despre clopotniță, dușumele), măsura locului bisericii, prețul; în multe inventare găsim date despre starea de conservare a bunurilor. Fără îndoială, ele merită o atenție sporită, întrucât cele mai multe din aceste biserici nu mai există și numai astfel se pot reconstitui listele de bunuri ce le-au aparținut. Dar și inventarele mai noi sunt demne de a fi luate în considerație. În anul 1901, de pildă, cel mai corect și complet inventar, redactat după norme științifice, în care se specifica inclusiv formatul cărților, era acela al mănăstirii Putna, realizat de ieromonahul bibliotecar Dorimedont Nichitovici. Din partea Consistoriului, ieromonahul este felicitat

¹⁹ Eadem, *Cartea românească veche în județul Suceava (1643-1830)*. *Catalog*. Vol. I-IV, Cuvânt înainte de prof. dr. doc. I. C. Chișimia, Suceava; Ed. a II-a revăzută și adăugită, Suceava, 2005.

²⁰ Eadem, *Manuscrise românești din Moldova*. *Catalog*, Iași, Editura Junimea, 2007.

pentru calitatea inventarului și, totodată, invitat „să ordoneze și biblioteca din sfânta mănăstire Sucevița și cea din sfânta mănăstire Dragomirna”. De asemenea, de o deosebită importanță este inventarul Muzeului Arhiepiscopalian al Bucovinei din Palatul Mitropolitan din Cernăuți; în camerele I-V erau expuse 386 de cărți vechi românești și străine, manuscrise românești și slavone. Trebuie să subliniem faptul că la noi nu s-au prea făcut astfel de investigații în arhive²¹.

Așa cum afirmam la început, în Bucovina cartea veche a fost intens cercetată, iar realizările sunt notabile. După acest moment al bilanțului, proiectele de viitor, inclusiv ale noastre, au în vedere identificarea și cercetarea celorlalte fonduri și colecții de carte veche din Nordul Bucovinei. Se va continua activitatea de catalogare a principalelor fonduri și colecții de manuscrise slavo-române. De asemenea, se impune elaborarea unui inventar al cărții străine vechi, în principal al celei slavone, prezentă în număr mare în zonă (imprimată în centre, precum: Zabłudów, Lvov, Kiev, Vilnius, Cernigov, Poceav, Moscova), în special pentru conținutul însemnărilor marginale.

²¹ Amintim vol. semnat de Susana Andea, Avram Andea, *Cartea românească veche din Transilvania în Inventare bisericești*, Cluj-Napoca, 1996, în seria „Bibliotheca Bibliologica”, cele mai vechi inventare folosite fiind din a doua jumătate a sec. al XIX-lea.